

Druhá kniha

I (1.)

1103a14 Ctnost je tedy dvojitá: jednak rozumová, jednak mravní. Zatímco rozumová ctnost vzniká a roste převážně učením, a potřebuje proto zkušenost a čas, ctnost mravní má původ ve zvyku, od něhož drobným přechýlením získala i své řecké jméno.

1103a18 Z toho je také patrné, že žádná z mravních ctností v nás nevzniká od přirozenosti. To, co je od přirozenosti nějak, nelze totiž navyknout tomu, aby bylo jinak. Například kámen, který se od přirozenosti pohybuje dolů, nenavykne nikdo tomu, aby stoupal, i kdyby se o to snažil třeba tisíckrát a vrhal ho stále vzhůru, ani oheň, aby klesal, ani nic jiného, co je od přirozenosti nějak, aby bylo jinak. Ctnosti v nás tedy nevznikají ani od přirozenosti, ani proti přirozenosti, nýbrž tak, že jsme sice přirozeně nadáni je přijmout, dokonalosti však dosahujeme prostřednictvím zvyku.

1103a26 Dále všechno, co máme od přírody, si přinášíme nejdříve na způsob mohutností a teprve později vykonáváme příslušné činnosti. Dobře je to vidět na jednotlivých smyslech. Smysly jsme totiž nezískali tak, že bychom často viděli nebo slyšeli. Neosvojili jsme si je tím, že jsme je užívali, nýbrž když jsme je začali užívat, už jsme je měli. Ctnosti oproti tomu získáváme tím způsobem, že napřed konáme příslušnou činnost, což platí i pro každé umění. Neboť tomu, co se máme naučit dělat, se učíme tím, že to děláme, takže například stavitelem se člověk stává tím, že staví domy, kitharistou tím, že hraje na kitharu. A stejným způsobem se z nás pak také tím, že konáme spravedlivé věci, stávají spravedliví lidé, tím, že uměřené, uměřeni, a tím, že statečné, stateční.

1103b2 Svědčí o tom i to, oč se usiluje v obcích. Zákonodárci totiž činí občany dobrými tím, že je vedou k určitým zvykům. Ale jakkoli je to přáním každého zákonodárce, svého cíle dosáhnou jen ti z nich, kteří to dělají dobře. A v tom se pak liší dobrá ústava od špatné.

1103b6 Dále každá ctnost z téhož a prostřednictvím téhož vzniká i zaniká, stejně jako umění. Hraní na kitharu rodí totiž právě tak dobré jako špatné kitharisty a obdobně se to má i se staviteli a všemi ostatními. Dobrá stavitelská činnost rodí dobré stavitele, špatná špatné. Kdyby tomu tak nebylo, nebylo by zapotřebí žádných učitelů, nýbrž všichni by se jako dobří nebo špatní už rodili. Tak je tomu i se ctnostmi. Tím, že nějak jednáme ve směnném styku s druhými lidmi, stávají se někteří z nás spravedlivými, jiní nespravedlivými. Tím, že nějak jednáme v ohrožení a zvykáme si mít strach, anebo odvalu, stávají se z nás buď lidé zbabělí, nebo stateční. A zrovna tak i ve vztahu k žádosti a hněvu, neboť na základě toho, jak se v takových chvílích dokážeme chovat, jedni tak, druzí onak, se stáváme buď uměřenými a mírnými, nebo naopak bezuzdnými a prchlivými.

1103b21 Habity se tedy krátce řečeno rodí z činností jim podobných. Proto je důležité, jaké činnosti člověk koná. Neboť podle rozdílů, jimiž se mezi sebou liší, se následně utvářejí příslušné habity. Nemálo tedy záleží na tom, abychom si hned od dětství zvykali na určité způsoby, ba záleží na tom velice mnoho, lépe řečeno úplně vše.

II (2.)

1103b26 Jelikož účelem tohoto pojednání není tak jako jinde nahlédnutí – v tomto zkoumání nám totiž nejde o to, abychom věděli, co je to ctnost, nýbrž o to, abychom se stali dobrými, jinak by totiž nebylo nijak prospěšné –, musíme se nyní zabývat tím, co se vztahuje k jednání, a ptát se, jak má člověk jednat. Neboť jak jsme řekli: to, jaké vzniknou habity, určují právě činnosti.

1103b34 Vyjděme z toho, co je společné pro veškeré jednání: že se má řídit správně uvažujícím rozumem. O tom, co je to správně uvažující rozum a jak se má k ostatním ctnostem, bude řeč později. Měli bychom se však předběžně shodnout na tom, že každou úvahu o věcech, které jsou předmětem jednání, lze podat jen v nástinu a nepřesně, neboť, jak jsme řekli už na začátku, požadovat je třeba vždy jen výklad odpovídající dané látce. Věci, o které jde v jednání, tedy věci prospěšné, nemají v sobě, právě tak jako věci zdravé, nic stálého. Ale je-li takového rázu úvaha o tom, co je obecné, pak ještě méně přesnosti má úvaha o jednotlivém. Neexistuje totiž žádné umění ani žádný předpis,

jímž by se mohla řídit, a je naopak třeba, aby každý, kdo jedná, sám vždy znovu hledal, co je v danou chvíli vhodné, stejně jako je tomu v lékařství či v mořeplavectví.

1104a10 Leč i při tomto rysu naší úvahy musíme hledat způsob, jak si pomoci. Nejprve je třeba nahlédnout, že věci, o nichž mluvíme, jsou přirozeně takové, že vlivem nedostatku i přemíry podléhají zkáze – neboť o věcech nezjevných je třeba užívat svědectví věcí zjevných –, stejně jako to vidíme na příkladu síly a zdraví. Sílu totiž ničí jak přemíra tělesného cvičení, tak i jeho nedostatek, a podobně i jídlo a pití, když je jich příliš mnoho nebo příliš málo, ničí zdraví, zatímco v přiměřeném množství zdraví naopak vytvářejí, posilují a zachovávají.

1104a18 Stejně je tomu i v případě uměřenosti a statečnosti a všech ostatních ctností. Jestliže někdo před vším utíká, všeho se bojí a nic nevydrží, stává se z něho zbabělec, jestliže se naopak nebojí vůbec ničeho a do všeho se hrne, troufalec. Podobně se také ten, kdo se oddává každé slasti a žádné se nezdržuje, stává člověkem bezuzdným, kdo se naopak, tak jako tupí lidé, každé slasti vyhýbá, stává se netečným. Uměřenost i statečnost tedy vlivem přemíry a nedostatku podléhá zkáze, díky střednosti se naopak jedno i druhé zachovává.

1104a27 Totéž však není jen to, z čeho a prostřednictvím čeho dochází ke vzniku a růstu či zkáze ctností, ale i to, v čem pak spočívají příslušné činnosti. Tak je tomu ostatně i v jiných případech, kde je to zjevnější. Příkladem je síla, kterou člověk nabírá tím, že přijímá velké množství výživy a podstupuje velké množství námah, toho však bude nejvíce schopen právě ten, kdo je silný. V případě ctností je tomu také tak. Tím, že se zdržujeme slastí, stáváme se uměřenými, a jsme-li jednou takoví, nejspíše se jich pak také dokážeme zdržovat. A zrovna tak v případě statečnosti. Tím, že si zvykáme pohrdat věcmi, které vyvolávají strach, a snášet je, stáváme se statečnými, a jsme-li jednou takoví, jsme pak i nejspíše schopni takové věci snášet.

III

1104b2 Za známku toho či onoho habitu je pak třeba považovat slast či bolest přistupující k tomu, co konáme. Kdo se zdržuje tělesných slastí a má z toho radost, je uměřený, kdo se pro to mrzí, je naopak bezuzdný. Dokáže-li někdo s radostí či alespoň bez toho, aby se trápil, snášet věci, které jsou strašné, je statečný, trápí-li se, je zbabělec. Mravní ctnost je totiž se slastmi a bolestmi svázaná. Neboť konáme-li něco nízkého, konáme to kvůli slasti, odmítáme-li konat něco krásného, pak kvůli bolesti. Proto musíme být již od dětství, jak praví Platón, vedeni určitým způsobem k tomu, abychom se radovali a trápili z věcí patřičných. Právě v tom totiž spočívá správná výchova.

1104b13 Dále, vážou-li se ctnosti vždy k určitému jednání či trpnému hnutí a je-li každé trpné hnutí i každé jednání provázeno slastí či bolestí, bude se patrně i kvůli tomu ke slastem a bolestem vázat ctnost. Zřejmým dokladem toho je i skutečnost, že se bolestmi trestá. Trest je totiž cosi jako léčba a léčba je svou přirozeností taková, že k ní dochází prostřednictvím protiv.

1104b18 Dále, jak jsme se zmínili již dříve, čeho působením se každý habitus duše od přirozenosti stává horším či lepším, k tomu se ze své přirozenosti vztahuje a váže. Nízkými se však lidé stávají vlivem slastí a bolestí, protože vyhledávají slasti a odmítají bolesti, které by vyhledávat a odmítat neměli, anebo pokud ano, tak jindy nebo jinak, než by měli, či jsou-li ještě další způsoby, jak rozum v těchto věcech rozlišuje. Proto také někteří vymezují ctnosti jako jakési netrpnosti a nepohnutosti. Avšak nesprávně, protože podávají pouze holé určení, k němuž by bylo nutné dodat, kdy a jak či v jakém ještě jiném ohledu je třeba takový být a nebýt. Platí tedy předpoklad, že ctnost je habitus vázající se ke slastem a bolestem takovým způsobem, že vede ke konání co nejlepších věcí, kdežto špatnost naopak.

1104b29 Že se ctnost i špatnost týkají téhož, by nám pak mělo být jasné i z následujícího. To, čeho si lze žádat a co lze odmítat, je totiž trojí: krásné, prospěšné a slastné. A trojí je i jejich opak: hanebné, škodlivé a bolestné. Ve vztahu ke všem těmto věcem si dobrý člověk vede správně, kdežto špatný v nich chybuje, zvláště však ve vztahu ke slasti. Slast je totiž živým bytostem společná a provází všechno, čeho si žádají. Vždyť jako slastné se jeví i to, co je krásné a prospěšné.

- 1105a1 Slast je dále něčím, co v sobě živíme od nejtútlejšího věku, a vykořenit ze svého života hnutí, které je do něho tak hluboko vrostlé, můžeme tudíž jen stěží. Slastí a bolestí pak také poměřujeme i své jednání, někteří více, někteří méně. Proto je nutné, abychom se těmito věcmi zabývali nanejvýš pozorně. Neboť to, jestli se člověk raduje či trápí dobře, nebo špatně, má na jeho jednání nemalý vliv.
- 1105a7 Dále, bojovat se slastí je těžší než s hněvem, jak praví Hérakleitos. Leč jenom v tom, co je těžké, vzniká umění i ctnost. Neboť vést si dobře v něčem takovém je lepší. I proto tedy zasluhují slasti a bolesti nejvyšší pozornost, jde-li o ctnost či politiku. Kdo jich totiž užívá dobře, bude dobrý, kdo špatně, špatný.
- 1105a13 Vyložili jsme tedy, že ctnost je svázána se slastmi a bolestmi; že tím, z čeho vzniká, také roste, a že tímtež, děje-li se to jinak, podléhá zkáze; a že v tom, z čeho vznikla, se také uskutečňuje.

IV (3.)

- 1105a17 Určitou nesnáz by však mohla působit otázka, jak myslíme to, že má-li se stát člověk spravedlivým, musí konat spravedlivé věci, má-li se stát uměřeným, uměřené. Vždyť koná-li člověk něco spravedlivého a uměřeného, tak spravedlivý a uměřený už je, stejně jako je znalcem pravopisu či hudby člověk, který v těchto oborech něco koná. Leč ani v umění tomu tak není. Napsat něco pravopisně bezchybného může člověk i náhodou nebo s podporou někoho jiného, znalcem pravopisu je však teprve tehdy, když něco pravopisně bezchybného napíše pravopisně, to znamená na základě umění pravopisu, které má v sobě.
- 1105a26 Mezi uměním a ctností je však navíc určitá nepodobnost. To, že je něco dobře vykonáno, spočívá totiž v případě věcí, které vznikají díky umění, v nich samých. Stačí proto, aby se nějak měly ony samy. V případě toho, co vzniká na základě ctnosti, je tomu jinak, protože člověk jedná spravedlivě nebo uměřeně nikoli tehdy, když se nějak mají věci, které koná, nýbrž tehdy, když se nějak má také jednající, a sice tak, že zaprvé ví, co dělá, dále tak, že si tyto věci sám volí a že si je volí pro ně samy, a za třetí, že je ve svém jednání pevný a stálý. K tomu, aby měl člověk určité umění, nemusí být splněno toto trojí, nýbrž stačí jedině: mít příslušnou znalost. Naopak pro to, aby měl ctnosti, je znalost platná jen málo, jestli vůbec, a mnohem víc, ba všechno závisí na tom druhém a třetím, a to v člověku vzniká právě tehdy, když často koná věci spravedlivé či uměřené. Že jsou to věci spravedlivé či uměřené, se pak říká sice tehdy, když jsou takové, jaké by konal člověk spravedlivý či uměřený; avšak spravedlivý či uměřený není ten, kdo koná tyto věci, nýbrž ten, kdo je koná tak, jak je konají lidé spravedliví či uměření. Je tedy řečeno správně, že spravedlivým se člověk stává z toho, že koná spravedlivé věci, a že obdobně se stává i uměřeným. Nikdo by ostatně asi ani neočekával, že by se mohl stávat dobrým, kdyby tak nejednal.
- 1105b12 Mnozí tak ovšem nejednají a uchylují se raději k řeči, přičemž se domnívají, že pěstují lásku k moudrosti a že tímto způsobem budou ctnostní. Počínají si však podobně jako nemocní, kteří velmi pozorně vyslechnou lékaře, ale z toho, co jim nařídí, neudělají nic. A jako na tom tedy po stránce tělesné nebudou dobře lidé, kteří se léčí tímto způsobem, nebudou na tom ani po stránce duševní dobře ti, kdo tímto způsobem filosofují.

V (4.)

- 1105b19 Po těchto úvahách bychom měli začít zkoumat, co to je ctnost. Vyjdeme-li z toho, že v duši vzniká trojí – trpná hnutí, mohutnosti, habity –, bude ctnost asi něčím z toho. Trpným hnutím je míněna žádost, hněv, strach, odvaha, závist, radost, láska, nenávist, stesk, žárlivost, lítost – vůbec všechno, co je provázáno slastí či bolestí. Mohutností je pak míněno to, co v nás zakládá možnost být takto pohnuti, tedy to, na základě čeho se o nás říká, že se můžeme například rozhněvat, pocítit bol či lítost. A habitem konečně to, na základě čeho se nějak máme ve vztahu k tomu či onomu trpnému hnutí, buď dobře, nebo špatně, například k rozhněvanosti: pokud se hněváme prudce nebo slabě, máme se ve vztahu k tomuto hnutí špatně; pokud středně, dobře. A podobně i ve vztahu k těm ostatním.

- 1105b28 Je jisté, že ctnosti ani špatnosti nejsou trpná hnutí. Neboť na základě trpných hnutí se o nás neříká, že jsme ctnostní nebo špatní, na základě ctností a špatností se to však o nás říká. A za naše trpná hnutí nás také nikdo nechválí ani nehaní – neboť není člověk chválen za to, že má strach či hněv, ani není haněn za to, že se vůbec nějak hněvá, ale za to, jak se hněvá –, kdežto za ctnosti a špatnosti ano. Dále, hněváme-li se či strachujeme, není to naše volba. Ctnost je naopak vždy jakási volba, nebo bez ní alespoň není možná. Kromě toho jsou trpná hnutí něčím, co s námi, jak se říká, hýbe, zatímco o ctnostech a neřestech se neříká, že s námi hýbou, nýbrž že jsme na základě nich v určitém stavu.
- 1106a6 Nejsou to proto ani žádné mohutnosti. Říká-li se o nás, že jsme dobří nebo špatní, pak nikoli pro to, že můžeme vůbec něco trpět, a nejsme pro to ani chváleni či haněni. A navíc, mohutnosti jsou v nás od přirozenosti, dobrými nebo špatnými se však od přirozenosti nestáváme. O tom jsme ale mluvili už dříve.
- 1106a10 Nejsou-li tedy ctnosti trpná hnutí ani mohutnosti, mohou to být jediné habity. Tím je tedy řečeno, co je rodem ctnosti.

VI (5.)

- 1106a14 Říci, že je to habitus, ovšem nestačí. Je třeba také říci, jaký je to habitus. Uvažme tedy, že každá výtečnost, ať už je to výtečnost člověka nebo čehokoli jiného, působí, že je v dobrém stavu samo to, čeho je to výtečnost, a že dobré je zároveň i příslušné dílo. Tak například výtečnost očí způsobuje, že dobré jsou jak oči, tak jejich dílo, neboť dobře vidíme díky výtečnosti očí. Podobně výtečnost koně způsobuje jednak to, že dobrý je sám kuň, jednak to, že dobře běhá, vozí jezdce a snáší nápor nepřátel. A je-li tomu tak ve všech případech, pak i výtečnost člověka, tedy ctnost, bude patrně habitus, díky němuž se dobrým stává jak člověk, tak dílo, které je jeho plodem. Proč tomu tak je, jsme už sice řekli, ale bude to ještě jasnější, když si ukážeme, jaká je přirozenost ctnosti.
- 1106a26 Ve všem, co je spojitě a dělitelné, je možné vzít větší, menší nebo rovnou míru, a to buď vzhledem k věci samé, nebo ve vztahu k nám. To, co má rovnou míru, je pak jakýmsi středem mezi přemírou a nedostatkem. Středem věci mám na mysli to, co má rovnou vzdálenost od obou krajních mezí, což je pro všechny jedno a totéž; středem ve vztahu k nám pak to, čeho není ani příliš mnoho, ani příliš málo, a to ovšem není pro všechny jedno a totéž.
- 1106a33 Bude-li například deset mnoho a dvě málo, pak se jako střed vzhledem k věci vezme šest, ježto je to počet rovnou měrou převyšující i převyšovaný. Takovýto střed je středem podle číselné úměry.
- 1106a36 Střed ve vztahu k nám tímto způsobem najít nelze. Je-li deset min jídla mnoho a dvě málo, neznamená to, že cvičitel nařídí, aby se jedlo šest min. Pro některého strážníka to může být totiž mnoho a pro jiného zase málo. Pro Milóna je to málo, pro toho, kdo se cvičením teprve začíná, mnoho. A stejně je tomu i v běhu a v zápase. Každý znalec se tak vyhýbá přemíře i nedostatku a hledá a vyžaduje naopak to, co je uprostřed, to však není střed věci, nýbrž střed ve vztahu k nám.
- 1106b9 Jestliže tedy každé vědění dovádí své dílo k dobrému konci tímto způsobem, totiž tak, že hledí ke středu a všechno, co dělá, k němu přivádí – proto je také zvykem říkat, když je nějaké dílo dobré, že mu nelze nic ubrat ani přidat, protože se chápe, že přemíra i nedostatek jeho dobrot kazí, zatímco střednost ji zachovává, a k tomu, jak říkáme, při své práci hledí každý dobrý znalec svého umění; a jestliže ctnost je stejně jako příroda lepší a přesnější než každé umění, bude ctnost nejspíš něčím, co je schopno nalézat střed. Mluvím o ctnosti mravní. Ta je totiž vázaná vždy k nějakému jednání či trpnému hnutí a v nich je právě možná přemíra, nedostatek a střed.
- 1106b18 Člověk může mít například příliš velký nebo příliš malý strach, odvalu, žádost, hněv či lítost a vůbec slast či bolest, a dobře není ani jedno, ani druhé. Střed, který je naopak to nejlepší a který jako takový přísluší ctnosti, spočívá v tom, že člověk je pohnut, kdy je to třeba a čím a ve vztahu ke komu a kvůli čemu a jak je to třeba. A stejně tak je přemíra, nedostatek a střed i ve vztahu k jednání. Ctnost, o níž mluvíme, je tedy vázaná vždy k nějakému jednání či trpnému hnutí, ve kterém je přemíra a nedostatek pochybením, které je haněno, střed naopak věcí správnou a chválenou. Toto

obojí však přísluší ctnosti. Ctnost je tudíž jakási střednost, neboť je tím, co je schopno nalézat střed.

1106b29 A dále, pochybit lze mnoha způsoby – neboť špatné se řadí k neomezenému, jak to obrazně vyjadřovali pythagorejci, dobré k omezenému –, kdežto správně si lze vést jen jediným způsobem. Proto je také jedno snadné, druhé obtížné: minout cíl je snadné, obtížné je ho zasáhnout. I z tohoto důvodu tedy přísluší přemíra a nedostatek špatnosti, střednost ctnosti. Lidé jsou šlechtitní jediným způsobem, špatní však mnoha.

6.

1106b36 Ctnost je tedy habitus spjatý s volbou, který spočívá ve střednosti vztažené k nám a určené rozumem, a to tak, jak by ji určil člověk rozumný. Je středností mezi dvěma špatnostmi, z nichž jedna je na straně přemíry a druhá na straně nedostatku; a je středností dále i v tom smyslu, že zatímco špatnosti nedosahují toho nebo překračují to, co je v tom či onom trpném hnutí a jednání náležité, ctnost nachází a žádá střed. Co do své bytnosti a určení toho, čím jí bylo a je být, je proto ctnost středností, avšak z hlediska toho, co je nejlepší a co je dobré, je ctnost vrcholem.

1107a8 Nelze ovšem říci, že by střednost připouštělo každé jednání a každé trpné hnutí. Někdy už samo to, jak se jmenují, prozrazuje, že je spojujeme se špatností, například škodolibost, nestoudnost či závist, v případě jednání pak smilstvo, krádež či vražda. Všechny tyto a jiné takové věci chápeme totiž tak, že jsou špatné ony samy, nikoli jejich přemíra či nedostatek. Nelze si v nich proto nikdy vést správně, nýbrž vždy jen pochybeně; a není ani nic, co by v nich bylo dobré nebo nedobré v tom či onom ohledu, například se kterou ženou nebo kdy a jak je třeba cizoložit, neboť dělat cokoli takového je už samo o sobě pochybené.

1107a18 Podobné by to tedy bylo s tvrzením, že střednost, přemíra a nedostatek je i v nespravedlivém, zbabělém nebo nevázaném jednání či hnutí. To by totiž znamenalo, že je střední míra přemíry a nedostatku i přemíra přemíry a nedostatek nedostatku. Jako však není přemíra či nedostatek uměřenosti a statečnosti, protože střed je v jistém smyslu krajností, není ani střednost, přemíra či nedostatek v žádném výše zmíněném jednání. Ať už člověk jedná v takovém případě jakkoli, jedná pochybeně. Obecně totiž nemůže být ani střednost přemíry a nedostatku, ani přemíra a nedostatek střednosti.

VII (7.)

1107a28 Nelze o tom však mluvit pouze obecně. Je to třeba také vztáhnout k jednotlivým případům. Neboť v otázkách jednání mají sice obecné výklady širší platnost, dílčí výklady jsou však pravdivější. Jednání se totiž týká věcí jednotlivých, a s nimi by pak měl být náš výklad v souladu. To je tedy třeba pochopit z následujícího přehledu.

1107a33 Ve strachu a odvaze je středností statečnost. Člověk, který překračuje míru svou nebojácností, nemá žádné jméno, bezejmenné je nicméně ledacos. Člověk, který překračuje míru v odvaze, je troufalec. Kdo ji překračuje ve strachu, zatímco v odvaze jí nedosahuje, je zbabělec.

1107b4 Ve slastech a bolestech – nikoli ve všech a méně též v bolestech – je středností uměřenost, přemírou bezuzdnost. Příliš malou míru ve vztahu ke slastem lidé většinou nemívají, a proto takoví lidé ani nedostali jméno; můžeme jim však říkat neteční.

1107b8 V dávání a přijímání statků je středností štědrost, zatímco přemírou a nedostatkem rozdavačnost a lakomství. K překračování a nedosahování míry v nich přitom dochází opačným způsobem. Člověk rozdavačný překračuje míru v tom, co vydává, kdežto v tom, co přijímá, míry nedosahuje. Lakomec naopak překračuje míru v tom, co přijímá, a nedosahuje jí v tom, co vydává. Zatím to říkáme jen v nástinu a v hlavních bodech, protože s tím nyní vystačíme, později však budou tyto věci vymezeny přesněji. Jsou nicméně ještě i jiné postoje k nakládání se statky, kdy středností je velkorysost – velkorysý člověk se totiž od štědrého liší, protože první nakládá s velkými statky, druhý s malými –, přemírou hýřivost a okázalost, nedostatkem skrbivost. Od krajností vůči štědrosti se tyto krajnosti liší, ale o tom, jak se liší, bude řeč později.

1107b21 Ve vztahu ke cti a hanbě je středností velkomyslnost, přemírou to, čemu se říká velikášství, nedostatkem pak malomyslnost. A jako jsme řekli, že se má k velkorysosti štědrost, odlišující se od ní tím, že se týká malých statků, je něco obdobného i oproti velkomyslnosti, která se týká velké cti, zatímco tento její protějšek malé. Po cti lze totiž toužit náležitým způsobem, ale také více, nebo méně, než je náležité, přičemž ten, kdo po ní touží přehnaně, je nazýván ctižádostivým, kdo nedostatečně, nectižádostivým; ten, kdo je uprostřed, jméno nemá. Jméno nemají ani příslušné postoje, tedy kromě ctižádostivosti člověka ctižádostivého. Proto si také obě krajnosti činí nárok na obsazení střední oblasti. I my někdy nazýváme člověka, který je ve středu, ctižádostivým, jindy zase nectižádostivým. Co je toho příčinou, bude vyloženo později. Nyní však ještě stejným způsobem promluvíme o tom, co zbývá.

1108a4 Přemíra, nedostatek a střednost existují i ve hněvu. Jsou sice z větší části bezejmenné, nicméně střednost můžeme podle člověka, který nachází střed a kterého nazýváme mírným, označit jako mírnost; a z obou krajností pak budiž člověk, jenž míru překračuje, člověkem prchlivým a tato špatnost prchlivostí, zatímco člověk, jenž jí nedosahuje, by mohl být označen jako nehněvivý a tento nedostatek jako nehněvivost.

1108a9 Jsou pak ještě tři další střednosti, mezi nimiž je jistá podobnost, zároveň se však od sebe liší. Všechny se totiž vážou ke společenskému styku při rozmluvě nebo jednání, liší se však tím, že zatímco první se týká jejich pravdivosti, druhé dvě jejich příjemnosti, a to jednak ve hře, jednak v životě samém. Také o nich tedy musíme pohovořit, abychom ještě lépe viděli, že ve všem je chvályhodná střednost, kdežto krajnosti že nejsou ani chvályhodné, ani správné, nýbrž hanebné. I zde povětšinou chybí jména, stejně jako v ostatních případech bychom se však měli pokusit sami nějaká jména nalézt, aby byl výklad jasnější a snadněji sledovatelný.

1108a19 Člověk, který nachází střed v tom, co je pravdivé, může být nazýván člověkem pravdivým a tato střednost pravdivostí; předstírání něčeho většího je chvástavost a ten, kdo takto předstírá, chvasťou; předstírání něčeho menšího falešná skromnost a dotyčný člověk falešně skromný. Člověk, který nachází střed v tom, co je příjemné ve hře, je člověk zábavný a jeho habitus zábavnost; přemíra je šaškovství a dotyčný člověk je šašek; toho, kdo míry nedosahuje, můžeme nazvat tupcem a jeho habitus tupostí. Pokud jde o to druhé, tedy o to, co je příjemné v životě, člověk, který je příjemný náležitě, je člověk přátelský a tato střednost přátelstvem; kdo míru překračuje, aniž by tím něco sledoval, je podbízivec, kdo ji překračuje s ohledem na svůj prospěch, pochlebník; člověk, který míry nedosahuje a je za všech okolností nepříjemný, může být označen jako svárlivec a mrzout.

1108a31 Jsou nicméně i střednosti, které jsou k trpným hnutím nejen vztažené, ale samy v určitém trpném hnutí spočívají. Stud totiž sice není ctnost, ale i člověk, který má stud, bývá chválen. I zde je přece řeč o někom, kdo dosahuje střední míry, a naopak o někom, kdo ji překračuje, tedy o člověku, kterého stud neustále přepadá a který se stydí kvůli všemu; a právě tak i o někom, kdo má studu málo, anebo je dokonce zcela nestoudný. O tom, který je uprostřed, se říká, že je to člověk, jenž má stud. Pobouřenost je pak střednost mezi závistí a škodolibostí a všechna tato hnutí se vztahují ke slasti a bolesti z věcí, které potkávají naše bližní. Pobouřlivý člověk se totiž trápí tehdy, když se dobře vede lidem, kteří si to nezaslouží; člověk závistivý, který jeho míru překračuje, trpí, když se dobře vede komukoli; a škodolibý se naopak trápí tak málo, že se až raduje. O těchto otázkách však bude ještě příležitost něco říci i na jiném místě. Poté pojednáme o spravedlnosti, a protože se o ní nemluví jen v jednom významu, rozlišíme nejprve jednu od druhé a v návaznosti na to řekneme, v jakém smyslu jsou to střednosti. A podobně pak také o rozumových ctnostech.

VIII (8.)

1108b11 Je tedy trojice dispozic, z nichž dvě jsou špatnosti, první na straně přemíry, druhá na straně nedostatku, jedna je ctnost, která je středností, a každá z nich je vůči každé určitým způsobem protikladná. Obě krajní jsou totiž protivami vůči té střední i navzájem vůči sobě a střední zase vůči oběma krajním. Neboť jako je rovné větší v poměru k menšímu a menší v poměru k většímu, je i každý střední

habitus v poměru k nedostatku něčím převyšujícím a v poměru k přemíře něčím nedostačujícím, a to jak v trpném hnutí, tak i v jednání.

1108b19 Statečný se totiž oproti zbabělci jeví jako troufalec a proti troufalci naopak jako zbabělec. Stejně tak i uměřený se proti netečnému jeví jako bezuzdný, kdežto proti bezuzdnému jako netečný, a štědrý proti lakomému jako rozdavačný, proti rozdavačnému jako lakomý. Lidé představující jednu nebo druhou krajnost se proto také snaží odsunout toho, kdo je ve středu, na opačnou stranu a zbabělci tak označují statečného za troufalce, troufalci za zbabělce a obdobně je tomu i v ostatních případech. Ale i když jsou tímto způsobem ve vzájemném protikladu všechny tři habitusy, je protikladnost obou krajních protiv vůči sobě navzájem mnohem větší než vůči středu. Navzájem jsou totiž od sebe vzdáleny více než od středu, právě tak jako je velké od malého a malé od velkého více vzdáleno než obojí od rovného.

1108b30 Některé krajnosti navíc vykazují určitou podobnost vůči středu, například troufalost vůči statečnosti a rozdavačnost vůči štědrosti, zatímco mezi nimi navzájem je největší nepodobnost. Věci, které jsou si nejvíce vzdáleny, jsou vymezovány jako protivy, takže ty, které jsou si více vzdáleny, jsou více protivami. V některých případech je přitom ve větším protikladu vůči středu nedostatek, v některých přemíra. Například vůči statečnosti není větším protikladem troufalost, tedy přemíra, nýbrž zbabělost, tedy nedostatek, kdežto vůči uměřenosti není větším protikladem netečnost, tedy nedostatek, nýbrž bezuzdnost, tedy přemíra.

1109a5 Dochází k tomu ze dvou příčin, přičemž první je založena ve věci samé. Tím, že jedna krajnost je středu bližší a podobnější, nestavíme do protikladu vůči středu ji, nýbrž spíše její protivu. Zdá-li se tedy například statečnosti bližší a podobnější troufalost a nepodobnější zbabělost, považujeme za její protiklad spíše zbabělost. Neboť co je středu více vzdáleno, to se zdá být více protivou.

1109a11 To je tedy jedna příčina, která je založena ve věci samé. Druhá je naopak založena v nás samých. Jako větší protiva středu se jeví totiž to, k čemu nějak od přírody sami více tíhneme. Sami například přirozeně tíhneme více ke slastem, a máme proto silnější sklony k bezuzdnosti než ke spořádanosti, a tyto věci, ke kterým býváme náchylnější, pak chápeme jako větší protivy. I z tohoto důvodu je tedy větší protivou uměřenosti bezuzdnost, čili přemíra.

IX (9.)

1109a20 Bylo tedy dostatečně vyloženo, že a v jakém smyslu je mravní ctnost střednost, že je to střednost mezi dvěma špatnostmi, z nichž jedna je na straně přemíry a druhá na straně nedostatku, a že je taková proto, že v tom či onom trpném hnutí či jednání je schopna nalézat střed. Proto je tak obtížné být ctnostný. Obtížné je totiž najít střed čehokoli. Najít například střed kruhu je úkol, který nezvládne každý, nýbrž jen ten, kdo má potřebnou znalost. A zrovna tak rozhněvat se je snadné, a dokáže to každý, nebo dát a vynaložit peníze. Jde však o to, pro koho, kolik, kdy, kvůli čemu a jak, a to už snadné není a každý to nedokáže. Proto je to také věc vzácná, chvályhodná a krásná, když to někdo umí.

1109a30 Má-li být proto člověk schopen nalézat střed, měl by se držet nejdříve co nejdále od krajnosti, která je větší protivou – právě tak, jako když Kalypsó vybízí: stranou od toho dštění a vlnění odvracej koráb. Jedna z krajností svádí totiž k pochybení více, druhá méně. A je-li tedy neminout střed krajně obtížné, měli bychom při této, jak se říká, druhé plavbě pobrat alespoň co nejméně zlého, což se nám nejspíš podaří tímto způsobem.

1109b1 Musíme pozorovat, k čemu sami nejvíce tíhneme. Různí lidé mají totiž různé sklony, jež se poznají podle slastí a bolestí, které v nich vznikají. Sami sebe pak musíme táhnout opačným směrem, protože právě díky tomu, že se budeme co nejvíce vzdalovat od toho, co je pochybené, budeme schopni dosáhnout středu, stejně jako se to dělá, když se narovnává ohnutý kmen. Vždy se přitom musíme mít nejvíce na pozoru před slastí a tím, co ji působí. V soudech o slasti nejsme totiž neúplatní. Vůči slasti bychom měli pociťovat totéž co kdysi stařešinové k Heleně a pokaždé si opakovat jejich slova. Budeme-li ji totiž tímto způsobem od sebe odhánět, budeme méně chybovat. Krátce řečeno, když

toto všechno budeme dělat, pak naše schopnost dosahovat středu bude největší.

1109b14 Věc je to ale přesto obtížná, a nejvíce ovšem v jednotlivých případech. Určit, jak, na koho, kvůli čemu a jak dlouho bychom se měli hněvat, není totiž snadné. I my sami přece někdy chválíme lidi, kteří se hněvají spíše méně, a říkáme o nich, že jsou mírní, jindy zase chválíme ty, jejichž hněv bývá prudký, a označujeme je za mužné. Pokud ale někdo překračuje meze dobrých způsobů jen málo, ať už směrem k přemíře, nebo směrem k nedostatku, haněn nebývá. Haněn bývá ten, kdo je překračuje příliš. Ten totiž neujde povšimnutí. Avšak určit na základě rozumu hranici a míru, za jejichž překročení může být člověk haněn, není snadné. Není to totiž snadné u žádné z věcí vnímatelných. Právě takové jsou však věci, s nimiž máme co do činění v jednotlivých případech. Jejich posouzení proto spočívá ve vnímání.

1109b23 Zjevné je tedy tolik, že ve všem zasluhuje chvály střední habitus, je však třeba odklánět se někdy směrem k přemíře a někdy směrem k nedostatku, protože právě tak nejsnáze dosáhneme středu, a tedy toho, co je dobře.